

Юрій Петрович ВІТКОВСЬКИЙ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0001-5806-8671

ШЛЯХИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОБ'ЄДНАНЬ

Вітковський, Ю. П. Шляхи впливу на інноваційно-інвестиційний потенціал аграрних підприємств та об'єднань [Текст] / Юрій Петрович Вітковський // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 2. – С. 70–77. – ISSN 2415-8453.

Анотація.

Вступ. Постійний розвиток аграрних підприємств забезпечує їх конкурентоспроможність та результативність діяльності. Пріоритетні напрями економічного зростання сформовані з урахуванням світового досвіду та закріплені у відповідних державних документах. Зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств є пріоритетним напрямом державної політики.

Метою наукового дослідження є розвиток напрямів впливу на інноваційно-інвестиційний потенціал аграрних підприємств та їх об'єднань.

Результати. Окреслено основні наслідки інноваційного напрямку розвитку аграрного підприємства. Охарактеризовано зв'язок між формуванням потенціалу, розвитком і рівнем конкурентоспроможності підприємств. Обґрунтовано доцільність врахування нових вимог до створення потенціалу підприємства у процесі їх інноваційного розвитку. Доведено необхідність використання системного та структурного підходів у процесі дослідження інноваційного потенціалу аграрного підприємства. Охарактеризовано умови формування прибутку аграрних підприємств. Окреслено компроміси, які повинні враховувати управлінці аграрних підприємств у процесі техніко-технологічного вибору. Обґрунтовано неможливість використання застарілих організаційних та управлінських виробничих інструментів в сучасних економічних умовах. Відзначено недоліки існуючих підходів до формування організаційної структури аграрного підприємства. Охарактеризовано інноваційні типи підприємств. Відзначено роль персоналу в інноваційному розвитку підприємства. Окреслено основні тенденції та запропоновано шляхи залучення інвестицій у сферу сільського господарства.

Висновки. Недостатність внутрішніх інвестиційних ресурсів обумовлює необхідність активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві. Інвестиційне забезпечення не має вирішальної ролі на даному етапі розвитку вітчизняного сільськогосподарського сектору. Інноваційне забезпечення діяльності аграрних підприємств характеризується негативними взаємозалежностями: недостатнє фінансування призводить до зниження обсягів виробництва, що стає результатом спаду інвестиційної привабливості аграрних підприємств.

Ключові слова: інвестиції, інноваційно-інвестиційний потенціал, аграрне підприємство, інноваційний розвиток, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність.

Abstract

Introduction. *The constant development of agricultural enterprises ensures their competitiveness and efficiency. Priority areas of economic growth are formed taking into account world experience and enshrined in relevant government documents. The growth of innovation and investment potential of agricultural enterprises is a priority of public policy.*

The purpose of scientific research *is to develop areas of influence on the innovation and investment potential of agricultural enterprises and their associations.*

Results. *The main consequences of the innovative direction of the agrarian enterprise development are outlined. The connection between capacity building, development and the level of enterprises competitiveness is characterized. The expediency of taking into account the new requirements for creating the enterprise potential in the process of their innovative development is substantiated. The necessity of using systemic and structural approaches is proved in the process of researching the innovative potential of an agricultural enterprise. The conditions for the formation of profits of agricultural enterprises are described. The compromises are outlined that should be taken into account by the managers of agricultural enterprises in the process of technical and technological selection. The impossibility of using outdated organizational and managerial production tools in modern economic conditions is substantiated. The shortcomings of the existing approaches to the formation of the organizational structure of the agricultural enterprise are noted. Innovative types of enterprises are characterized. The role of staff in the innovative development of the enterprise is noted. The main trends are outlined and ways to attract investment in agriculture are proposed.*

Conclusions. *Insufficient domestic investment resources necessitate the intensification of investment processes in agriculture. Investment support does not play a decisive role at this stage of development of the domestic agricultural sector. Innovative support of agricultural enterprises is characterized by negative interdependencies: insufficient funding leads to a decrease in production, which is the result of declining investment attractiveness of agricultural enterprises.*

Keywords: *investments, innovation and investment potential, agricultural enterprise, innovative development, investment attractiveness, competitiveness.*

JEL classification: Q14

Вступ

Для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності і результативного функціонування в довгостроковому періоді, аграрні підприємства повині постійно розвиватись. У вітчизняних програмних документах та положеннях серед пріоритетних напрямів економічного зростання задекларовані побудови конкурентоспроможного розвитку, засновані на знаннях сучасних теорій в економіці.

На державному рівні усвідомлені необхідності побудов національної інноваційної та інвестиційної систем – нового взаємозв'язку економічних та соціальних відносин в ринкових умовах, які засновані на пріоритетному розвитку потенціалу наукових здобутків, новітніх технологій та їх планомірному використанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні аспекти стосовно інноваційної та інвестиційної складових потенціалу аграрних підприємств та об'єднань розкрито у працях таких дослідників, як: Івченко Н. М. [1], Калашнікова Т. В., Калашніков А. О. [2], Кравчук Н. І. [3], Крюкова І. О., Непочатенко В. О. [4], Остапенко В. О. [5], Повна С. В. [6], Траханов І. П. [7], Харченко В. В., Харченко Г. А. [8] та інших.

Зважаючи на зміни у економічних умовах, актуальним залишається питання розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу таких суб'єктів господарювання

Мета статті

Таким чином метою статті є розвиток напрямів впливу на діяльність аграрних підприємств та об'єднань в частині їх інноваційно-інвестиційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інноваційний напрям розвитку забезпечуватиме виробництво і реалізацію аграрної продукції, яка матиме переважно інноваційні характеристики та властивості завдяки вищому науково-практичному рівню техніко-технологічної бази, залученням інтелектуального потенціалу, інноваційних здібностей та потенціалу трудових ресурсів. Враховуючи, що, загалом, розвиток господарюючого суб'єкта – «це сукупність змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища», то на даний час це не є можливим без формування і запровадження інноваційного потенціалу в діяльність підприємств.

Загалом, між формуванням потенціалу, розвитком і рівнем конкурентоспроможності підприємств існує тісний взаємозв'язок. Конкурентоспроможний розвиток є обов'язковою якісною та кількісною характеристикою довгострокового результативного функціонування в умовах постійних змін ринкової економіки, а формування потенціалу і розвиток являють собою базові цінності для забезпечення цих процесів. Потенціал та умови його формування, як сукупні можливості, є характеристиками поточного стану виробничо-комерційної діяльності підприємств й передумовами створення його майбутніх результатів. Зростання потенціалу підприємств, нарощення наявних ресурсів та покращення економічних можливостей, сприятиме більшим запасам міцності й можливостям протидіяти негативному впливу факторів зовнішнього середовища, що. Загалом, позитивно впливатиме на життєздатність підприємств.

Кількісні накопичення потенціалу підприємств сприятимуть виникненню якісних та нових напрямів розвитку підприємств в коротко- чи довгостроковому періоді, стануть причинно-наслідковими основами їх нового потенціалу, що є базовим підґрунтям для його подальшого конкурентоспроможного розвитку.

Необхідність запровадження інноваційного розвитку аграрних підприємств поставить нові вимоги до створення потенціалу підприємства. Зазвичай, досліджуючи потенціал як складну та структуровану систему, науковці в якості одного із об'єктивного елемента виділяють окремо інноваційний потенціал. На нашу думку, інноваційний потенціал в аграрному виробництві слід розглядати не лише як окремі складові виробничо-комерційної діяльності, а як можливості всіх компонентів потенціалу підприємств до відносного генерування, сприйняття, імплементації і реалізації інновацій для досягнення стратегічного завдання кожного окремого підприємства.

Системність підходу є одним із головних чинників у процесі формування інноваційного потенціалу. При його використанні на основі інфраструктурних та ринкових досліджень спочатку створюються та обґрунтовуються конкурентоспроможні параметри інноваційного товару. А вже потім визначаються можливості та параметри залучення ресурсів із зовнішнього середовища. В останню чергу, відбувається перехід до реалізації внутрішніх виробничих процесів підприємства. Слід відзначити, що вирішальними умовами досягнення належного рівня конкурентоспроможності як в умовах вітчизняного, так і на міжнародних ринках, є орієнтованість на запити та потреби, в першу чергу, потенційних споживачів. Розуміння того факту, що аграрний бізнес функціонує, насамперед, для кінцевих споживачів продовольчої продукції, є дуже вагомим для успішного управління.

Фактично, формування маси прибутку є необхідною та майже єдиною умовою для утримання ринкових позицій аграрних підприємств на ринку і запорукою подальшого забезпечення потреб кінцевих споживачів. Для забезпечення вищих якісних характеристик кінцевої продукції необхідно забезпечувати вищу якість ресурсного забезпечення на вході, а потім вищу якість виробничого циклу та механізмів реалізації даного процесу. Нова технологія залишатиметься прогресивною довше, ніж обладнання чи устаткування, тому інвестиції у матеріально-технічне забезпечення окупатимуться довше. Підприємства повинні мати можливості розпізнавати межі інноваційних технологій, що застосовуються, через те, що вони є однією з головних характеристик, що відображатимуть можливості переходу до формування нових технологій. З великої кількості існуючих технологій управлінці мають обрати лише ті, які найбільшою мірою відповідають конкурентним пріоритетам господарюючого суб'єкта.

Як такий, техніко-технологічний вибір не має можливості бути зроблений результативно без попереднього виявлення певних стандартів і технологій в загальній виробничій стратегії. Очевидно, управлінці, які приймають організаційні рішення, мають зважати на компроміси:

- між інноваційними і існуючими технологіями;
- між технологіями, що поступово змінюються і швидко розвиваються;
- між передбачуваними інноваційними технологіями і тими, використання яких в майбутньому є непевним.

Вибір інноваційної технології повинен досліджуватись в контексті коротко- чи довгострокового впливу на рівень конкурентоспроможності аграрного підприємства.

Інноваційні процеси на підприємстві взаємопов'язані. Технічні інновації обумовлюють перш за все організаційні нововведення, а ті, як правило, відповідні зміни в економічному механізмі діяльності підприємства та соціальній сфері підприємства.

Відповідно, на існуючому етапі економічного розвитку неможливо застосовувати старі організаційні і управлінські виробничі інструменти. Розвиток та оновлення організаційних структур є одними з найбільше консервативних напрямів розвитку підприємств. Традиційно, переважна більшість аграрних підприємств використовує лінійно-функціональну структуру управління. На жаль, існуючий рівень, зокрема, корпоративної культури на вітчизняних аграрних підприємствах є недостатньо повним і розвинутим:

- виконавці не сприймають ціль підприємства як свою,
- сучасні методи управління трудовими ресурсами не дозволяють повною мірою організувати процеси координації діяльності окремих працівників та колективу працюючих,
- незацікавленість в досягненні кращих результатів, що підуть на економічну користь підприємствам в цілому.

Організаційна структура має бути погодженою з основними бізнес-процесами. Останні, в свою чергу, за умов інноваційного розвитку знаходитимуться в процесах постійного вдосконалення, а це означатиме, що матимуть здатність перебудовуватися одночасно з іншими не вагомими процесами, в повній залежності від змінних фінансів функціонування підприємств. В умовах інформаційного розвитку суспільства зруйновано замкнутість підприємств, різко збільшуються взаємозалежності і взаємодії між товаровиробниками та кінцевими споживачами на аграрному ринку, що робить малоефективними такі управлінські організаційні структури, як вже існуючі механічні та корпоративні.

У конкурентній боротьбі перемагатиме той господарюючий суб'єкт, який найефективніше пристосовуватиме своє підприємство до новітніх вимог та постійних змін зовнішнього середовища. В економічній літературі досліджуються різні

інноваційні типи підприємств, що результативно діють в інформаційному середовищі. Зокрема,

- енократичне підприємство передбачає гнучкі структури управління, які швидко змінюються до рівня складностей виробництва товарів, їх не стандартності, вони ґрунтуються на компетентностях працівників;

- матричне підприємство є комбінацією лінійно-функціональних та дивізіональних систем організації підприємницької діяльності;

- партисипативне підприємство побудоване на участі виробничих робітників в управлінській структурі, підприємницька організація направлена на своєчасність і гнучкість реагування на зміни вимог потенційних споживачів;

- підприємство, орієнтоване на ринок – це комбінативне поєднання наведених вище інноваційних типів, основні якісні характеристики якого: інноваційність, гнучкість та адаптивність.

Кожен зі згаданих інноваційних видів організації структур управління підприємствами має як свої переваги, так і недоліки. Створювати організаційну структуру на окремому аграрному підприємстві необхідно, в першу чергу, ходячи з характеристики типу існуючої організаційної структури, особливостей виробничо-комерційної діяльності аграрного підприємства, враховуючи фактори впливу зовнішнього середовища, що постійно змінюється.

Дослідники відмічають важливу роль в запровадженні інноваційного розвитку підприємств їх забезпеченню персоналом. Це в процесах творчої та інноваційної діяльності трансформуватиме всі чинники впливу у відповідні потенціали розвитку, реалізація яких дозволить забезпечувати прибутковість діяльності.

Рушійні сили формування потенціалу та інноваційного розвитку, відповідно, мають діяти через системи мотивації, інтересу, стимулів підвищення його готовності до запровадження інноваційної діяльності та інноваційного пошуку нових умінь, набуття необхідного досвіду, навичок для інноваційної роботи. Зокрема, за умов, при яких використано всі можливості потенціалу подальшого інтенсивного зростання (збільшення обсягу продажів, утримання ринкової частки та одержання прибутків підприємств шляхом запровадження інтенсифікації використання існуючих ресурсів), необхідним є дослідження можливостей диверсифікації. Тобто, підприємства можуть пристосуватися до змінних умов, або протидіяти існуючим. При цьому намагатись змінювати конкурентне середовище, зокрема, через прийняття рішень про запровадження інноваційної для аграрного виробництва стратегії диверсифікації чи пристосування окремих напрямів та стратегій в логістичних системах. Дані стратегії застосовується в тмх випадках, коли підприємства знаходять привабливі можливості поза наявним напрямом розвитку бізнесу.

Диверсифікація забезпечуватиме :

❖ ресурсні конкурентні переваги,
❖ переваги, що збільшуватимуть споживацький ефект за ціновими характеристиками,

❖ технологічні конкурентні переваги,
❖ переваги, які обумовлені наявністю та експлуатацією техніки технологій великого за обсягами виробництва,

❖ інноваційні конкурентні переваги,
❖ переваги, які даватимуть змогу забезпечувати оновлення номенклатурної політики і асортименту,

❖ партнерські конкурентні переваги,
❖ переваги, що пов'язані зі створенням економічних стандартів господарської діяльності та можливостями їх реалізації.

З вищевикладеного видно, що:

-
- ❖ розвиток підприємств в сучасних умовах залежатиме від інноваційної активності підприємств;
 - ❖ конкурентоспроможний розвиток, потенціал та інноваційний розвиток підприємств взаємопов'язані;
 - ❖ забезпечення стратегічних конкурентних ринкових переваг підприємством може відбуватись на основі реалізацій потенціалів підприємств, всі складові яких повинні бути характерними інноваційними, що в подальшій перспективі забезпечуватиме належні умови розвитку підприємств;
 - ❖ при формуванні стратегій інноваційного розвитку слід спочатку визначати конкурентоспроможні параметри та характеристики виходу, а потім характеристики та параметри входу – наявність ресурсів, матеріально-технічне забезпечення бізнес-процесів, що пов'язан з формуванням цінності для кінцевих споживачів;
 - ❖ інноваційними мають бути всі напрямки виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного бізнесу, але найбільш впливовими на сучасному етапі їх розвитку слід вважати організаційно-управлінські інновації та запровадження можливостей реалізації інноваційної складової їх потенціалу;
 - ❖ в сучасних умовах функціонування та з метою постійного розвитку підприємств необхідно актуалізувати увагу на можливості запровадження нових більш інноваційних та результативних видів діяльності, тобто через використання стратегій диверсифікації та логістичних стратегій до основні виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрного бізнесу.

Аграрний сектор вітчизняної економіки посідає провідне місце в економіці країни. Тут зосереджені більш ніж 10 % основних виробничих фондів, п'ята частина трудових ресурсів, сформовано основну масу продовольчих ресурсів та забезпечено майже три чверті продовольчого товарообігу. В країні закладені основи суб'єктів приватного господарювання в аграрній сфері економіки, реорганізовані колективні сільськогосподарські підприємства у нові агроформування, введені механізми кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, послаблені дії податкового навантаження, здійснюються реалізації заходів ряду державних програм. У сфері аграрного виробництва створені необхідні передумови для залучення інвестиційних ресурсів за основними пріоритетними для конкурентоспроможного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу визначеними напрямками:

- ❖ нарощення обсягів виробництва продукції галезуй рослинництва та тваринництва;
- ❖ створення додаткових виробничих потужностей переробки аграрної сировини в сільській місцевості.
- ❖ налагоджено виробництво відновлювальних нетрадиційних енергоносіїв;
- ❖ запроваджено використання ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, які б сприяли поліпшенню використання ґрунтів та збереженості їх природної родючості;
- ❖ запроваджено органічне землеробство;
- ❖ розвинуто інфраструктуру аграрного ринку;
- ❖ покращано соціальну інфраструктуру для аграрного виробництва та розвитку сільських територій.

Виваженість зовнішньоторгівельної політики сприяла тому, що провадження зовнішньої торгівлі сировинною сільськогосподарською та агропродовольчою продукцією постійно має темпи розширення, а експортні обсяги продавців зростають швидше, ніж імпортні. В Україні послідовним чином поліпшується система використання новітніх інструментів маркетингу. Вона також включає можливості розвитку інфраструктури аграрного ринку через функціонування товарних бірж, агроторгових будинків тощо.

Загалом, можна простежити тенденції до збільшення обсягів іноземних інвестицій, однак, по-перше, їх розміри та темпи зростання залучення не в повній мірі відповідають потребам агропромислового виробництва. А по-друге, вони є можливими лише у практиці великих аграрних підприємств холдингового типу.

Найбільшим пріоритом володіють і одночасно прибутковішими сферами для залучення іноземного інвестування діяльності. Зокрема, й інноваційної, є:

- ❖ формування інфраструктурного забезпечення щодо реалізації продукції агропромислового виробництва;

- ❖ надання виробничих та збутових послуг сільськогосподарським та іншим суб'єктам агропромислового виробництва;

- ❖ запровадження високо продуктивних та інноваційних технологій по вирощуванню сільськогосподарських культур та утриманню поголів'я галузі тваринництва;

- ❖ органічне землеробство;

- ❖ оновлення та можливості модернізації на основі новітніх та інноваційних технологій, в першу чергу, підприємств агропродовольчої промисловості, а також тих суб'єктів бізнесу, що займаються процесами заготівлі та зберігання сільськогосподарської продукції;

- ❖ створення виробничих потужностей та агросировинної бази для виробництва допоміжної продукції;

- ❖ розвиток технологій машинобудування та виробництво устаткування для м'ясомолочної, масложирової, борошномельної, круп'яної та хлібопекарської промисловостей;

- ❖ налагодження виробництва ефективних хімічних засобів захисту рослин і препаратів для ветеринарної медицини.

Аграрна політика в середньостроковій перспективі має бути спрямованою на сталий розвиток агропромислового виробництва на засадах запровадження інноваційної діяльності суб'єктами аграрного бізнесу. А також через забезпечення агропродовольчої безпеки країни, затвердження повноцінного функціонування ринку землі, розвитку ринкової інфраструктури аграрного ринку, нарощення експортного потенціалу в аграрній сфері, застосування узгоджених положень з нормами СОТ та, зокрема, дієвих механізмів захисту вітчизняного аграрного ринку, формування умов для повноцінного розвитку сільських територій, які є невідемними територіальними базами аграрного виробництва, загалом.

Аграрне виробництво країни наразі потребує значного інвестиційного забезпечення. Останнім часом широкого впливу мають питання щодо пріоритетності окремих існуючих джерел інвестування аграрної галузі.

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах зменшення обсягів внутрішніх капіталовкладень та відсутності дієвих механізмів нагромадження та використання внутрішніх інвестиційних ресурсів, логічними є висновки щодо необхідності активізації інвестиційних процесів в аграрному бізнесі через використання зовнішніх інвестиційних джерел. Однак вони поки що не відіграють вирішальної ролі і у розвитку вітчизняного аграрного виробництва.

В інвестиційному забезпеченні діяльності, зокрема, й інноваційної, сформувались негативні взаємозалежності. Недоінвестування фінансовими ресурсами посилює спад аграрного виробництва, що призводить до зниження інвестиційної привабливості та можливостей господарюючих суб'єктів і держави. Такі тенденції повністю підтверджуються щорічними скороченнями обсягів централізованого і децентралізованого інвестиційного фінансування та капіталовкладень.

Список літератури

1. Івченко Н. М. Інвестування у галузі сільського господарства як пріоритетна сфера ефективного функціонування національної економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2013. № 1. С. 24-30.
2. Калашнікова Т. В., Калашніков А. О. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору України: стан та перспективи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 171-175.
3. Кравчук Н. І. Сучасний рівень інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1 (11). С. 26-31.
4. Крюкова І. О., Непочатенко В. О. Стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 4 (9). С. 133-142.
5. Остапенко В. О. Перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислових підприємств Волині. URL: http://newzbook.com/book_284_page_27.
6. Повна С. В. Пріоритети інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрного сектора економіки. URL: http://www.confcontact.com/2008febr/5_povna.php.
7. Траханов І. П. Проблеми інвестиційного забезпечення підприємств АПК України та перспективи його розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 9. С. 153-157.
8. Харченко В. В., Харченко Г. А. Інноваційно-інвестиційне забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4888>.

References

1. Ivchenko, N. M. (2013). «Investment in agriculture as a priority area of effective functioning of the national economy of Ukraine». *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*. no. 1. pp. 24-30.
2. Kalashnikova, T. V., Kalashnikov, A. O. (2016). «Investment support for the development of the agricultural sector of Ukraine: status and prospects». *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. no. 14. pp. 171-175.
3. Kravchuk, N. I. (2014). «The current level of investment activity of agricultural enterprises». *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*. no. 1 (11). pp. 26-31.
4. Kryukova, I. O., Nepochatenko, V. O. (2013). «Strategy of innovative development of priority branches of agricultural production». *Ekonomika: realiyi chasu*. no. 4 (9). pp. 133-142.
5. Ostapenko, V. O. «Prospects for innovation and investment development of agro-industrial enterprises in Volyn». Available at: http://newzbook.com/book_284_page_27.
6. Povna, S. V. «Priorities of innovation and investment development of enterprises in the agricultural sector of the economy». Available at: http://www.confcontact.com/2008febr/5_povna.php.
7. Trakhanov, I. P. (2016). «Problems of investment support of enterprises of agro-industrial complex of Ukraine and prospects of its development». *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. no. 9. pp. 153-157.
8. Kharchenko, V. V., Kharchenko, H. A. (2016). «Innovation and investment support of efficient activities of agricultural enterprises». *Efektivna ekonomika*. no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4888>.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2020 р.